

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 9, כסלו תשפ"א, דצמבר 2020

גליון מיוחד לציון 100 שנים לחינוך ולדורף

ניתן לקריאה באתר המכללה
<http://www.dyellin.ac.il>

הצגות בבית ספר ולדורף

איתן קלמנוביץ' ורועי בירן

הצגות בבית ספר ולדורף

איתן קלמנוביץ' ורועי בירן

תקציר

מאמר זה סוקר את תחום הדרמה וההצגות בבית ספר ולדורף. תחום משמעותי זה בחינוך ולדורף מיושם כמעט בכל גיל ובכל כיתה אבל בצורה שונה, וזאת בהתאם להתפתחות הילד. המאמר סוקר השתנות זו ובוחרן כיצד נהוג לראות את ההצגות לאורך השנים מכיתה א' ועד כיתה י"ב. כמו כן בוחן המאמר כמה צדדים מהותיים בעבודת הכיתה, המחנך והבמאים בתחום זה בבית הספר.

משמעות האומנות בבית ספר ולדורף

לאומנות משקל גדול בהווה של בית ספר ולדורף. היא פועלת כמתווכת בין קוטב הרצון היוצר לבין קוטב ההכרה החושבת והמאירה. האומנות מהווה מרכז שמגולמים בו המעברים מהניסיון המעשי להכרה הכללית, ומהכרה ליצירה חדשה. לכן בליבו של חינוך ולדורף נמצאת העשייה והחווייה האומנותית, ככלי מרכזי בכל התחומים. שטיינה מייסד חינוך ולדורף, כינה זאת: אומנות החינוך.

בכל הכיתות ובכל מקצועות הלימוד (גם המדעיים והעיוניים) הופך תהליך הלימוד לתהליך אומנותי-יצירתי: הן בדרכי ההוראה (המטודיקה) הן בחווייה האסתטית של יופי והרמוניה. לבר מזאת, יש שיעורי אומנות רבים כגון: סריגה, עבודה בעץ, ציור ופיסול, אוריתמיה, שירה, מוזיקה ודרמה. את פירות היצירה נוהגים להציג בפני קהילת בית הספר, אחת לכמה חודשים, במה שמכונה "חג חודש". באירוע זה מתכנסים כל ילדי ומורי בית הספר וכל כיתה מציגה משהו מעבודתה האומנותית-יצירתי: בדקלום, בתנועה, בשירה, בנגינה, בהצגות קטנות וכדומה.

התפתחות הילד – מאגדה למחזה

במהלך שמונה השנים של בית הספר היסודי – מהרגע שהוא נכנס בשער הפרחים אל כיתה א', ועד צאתו משער בית הספר בכיתה ח – אנחנו עדים להתפתחות משמעותית שעובר הילד הן בפנימיותו הן במבנהו הפיזי. ההתפתחות מתרחשת אומנם משנה לשנה בתהליך הדרגתי, אך יש רגעים שבהם "לפתע" מופיע לפנינו ילד "אחר".

במבט רחב אפשר לאפיין את כיוון ההתפתחות אם מתבוננים במרווח הקיים בין אגדת העם, המעשייה-תחום הסיפורת המרכזי של ילדי הגן וכיתה א בבית ספר ולדורף- לבין הסיפור הביוגרפי – תחום הסיפורת של כיתה ה, ואחר-כך המחזה, אשר אותו הילדים מציגים בסיום שמונה השנים של בית הספר היסודי.

הילד בן השש-שבע גדל ומתעצב בתנועה הפנימית שבין עולם הדמיון הרחב לבין עיצוב התמונות העמוקות של האגדות. חווייתו היא שלמה: הוא המלך באגדה, כמו גם הצפרדע והנסיכה, הנסיך המכושף והזאב הרע. מתוך הוויה שלמה זו הוא עושה את דרכו, במהלך שנות בית הספר, מחוויית הפירוד מההוויה השלמה, אל עבר התעוררות הכרתית, והכרה עצמית – 'אני אל מול העולם', לקראת גיל ההתבגרות. ואכן, כאשר מגלם הילד דמות מסוימת בתוך עלילת המחזה, כיחיד בתוך השלם, הוא חי באופן בלתי אמצעי את הווייתו הבוגרת ויכול להתקדם, דרך מאמץ הכרת, אל תפיסת השלם. מילד הלומד מתוך עשייה ויצירה בכיתות הנמוכות, הוא עושה את דרכו אל נער חושב, המכוון ובוחר את דרכו.

תהליך ההצגה מכיתה א ועד כיתה ח

ברוב בתי הספר ולדורף בארץ ובעולם, נהוג שכל כיתה מכינה הצגה לקראת סוף השנה. תוכן ההצגה קשור לנושא הלימוד המרכזי באותה שנה. בתהליך החזרות על ההצגה שוזרים את עבודת הדיבור והתנועה, השירה והנגינה שעליהם התאמנו הילדים במהלך השנה. ההצגה הופכת למעין שיא אומנותי המשקף את עבודת הילדים במישורים האומנותיים המגוונים שבהם התנסו לכל אורך השנה. סיפור המחזה נגזר בכל שנה, לפחות עד כיתה ה', מתוך תוכנית הלימודים. נושאי הלימוד משתנים בהלימה עם התפתחותו של הילד, וכשם שהם משתנים, כך משתנים גם אופי ההצגה, העיצוב האומנותי שלה ומתודות העבודה עם התלמידים.

בכיתות הצעירות, מתוך חוויית האחדות שנושבת בהן, מדקלמים הילדים יחד את כל סיפור המחזה (אגדה, משל). במהלך החזרות לומדים כולם את הסיפור בעל-פה ובדרך זו כל הכיתה הופכת ל"מספר". בסיפור נכללים גם התפקידים השונים. כך מדקלמת הכיתה כולה, או קבוצה מסוימת מתוכה, גם את תפקידי הדמויות בסיפור, כשהילדים מציגים בתנועה את סיפור המעשה. עיצוב הבמה הוא ששומר על החוויה של המעגל השלם, שבו מודגשת חוויית האחדות. התפאורה והתלבושות ממלאים גם הם תפקיד ביצירת מעטפת אחידה.

בכיתות אלה, התפקידים השונים של דמויות המחזה או הסיפור אינם מגולמים בידי ילדה או ילד יחידים, אלא בידי קבוצות של ילדים. כך תהיה הנסיכה – קבוצה של ילדים, המלך – קבוצת ילדים, וכדומה, כל דמות אחרת. הכוונה היא להדגיש את הפן הקבוצתי, המשותף והמלכד, ופחות את הפן האישי והמיוחד של כל ילדה וילד. העבודה בקבוצה אף מאפשרת לילדים רגישים, מופנמים או ביישנים לעמוד על הבמה, לפני הקהל ולפני חבריהם, עטופים כביכול בעוד ילדים ובביטחון שמעניקה הקבוצה.

בכיתות ד-ה, ככל שהילדים גדלים, מתחיל גם עיצוב ההצגה להיות מפוצל יותר, אישי יותר וגשמי יותר. הדמויות מגולמות בידי שני ילדים, ולעיתים אפילו ילד אחד. הבימוי מתייחס למרחב באופן יותר קונקרטי, עם דגש על המרחב הקרמי של הבמה, שבו מתרחשת העלילה, וחזרה אל המעטפת השלמה, שבו תדבר שוב כל הכיתה ביחד. בהצגה על אודות מסעו של אודיסאוס חזרה אל מולדתו (חלק מהמיתולוגיה היוונית שמהווה תוכן חשוב בכיתה ה') אנו מבחינים בין דיבור המקהלה לבין ההרפתקאות השונות שעובר אודיסאוס. הילדים המגלמים את הדמויות יבואו קדימה כדי להציג התרחשות מסוימת, ולאחר מכן ישובו אל שאר ילדי הכיתה כדי לדקלם את דברי המקהלה, הנושאים את אודיסאוס קדימה אל יעדו. התלבושות והתפאורה מקבלות אופי סימבולי ומעניקות גוון מיוחד לכל דמות ולאווירת המחזה. עדיין אין החלפת תפאורה או תלבושות, אולם אפשר להוסיף לכל תמונה חדשה חפץ או אביזר בימתי שמסמל את התמונה הספציפית, כגון: כד חרס גדול, צרור שיבולים, מגל או חרב.

תהליך ההשתנות הזה היוצא מן השלם אל הפרטים, המנחה את עיצוב ההצגות עד כיתה ה', דומה לתהליך עיצוב ההצגות שהיה נהוג ביוון העתיקה, שם התפתחה אומנות התיאטרון: בהשראת המוזות, סיפרה המקהלה היוונית הקלאסית לקהל את העלילה, ומתוכה פסעו קדימה חברי מקהלה אחדים שייצגו את הדמויות, ולאחר ששוחחו ביניהם או עם המקהלה, שבו אל המקהלה השלמה.

בשלוש השנים האחרונות של בית הספר היסודי (בכית ספר ולדורף כיתות ו עד ח) נולדים בנפשו של הילד כשרי חשיבה חדשים, מופשטים יותר, ופחות חזותיים. באמצעותם מבקש הילד אחר הסיביות וההיגיון שבתהליכי הטבע וההיסטוריה. הילד בגיל הזה נפתח, מתוך התבוננות ערה, אל המרחב הארצי סביבו, ומפתח כלפיו יחס אישי. שחרור יכולות החשיבה האלה קשור להבשלה המינית, להתארכות הגפיים (העצמות) ולהשתנות הקול. עבודת הדיבור בכיתות אלה מקבלת דגש חדש: המחווה הקולית. במחווה זו לא תוכן המילים הוא הבא לידי ביטוי, אלא יחסו של המדבר אל תוכן זה, או אל מי שאליו הוא מכוון. רגשותיו, תחושותיו, שיפוטו, הם הקובעים את גוון המחווה.

מתוך השתנות זו, הנושאת בתוכה איכות דרמטית מסוימת, נהוג בארץ (לא בכל בתי הספר בעולם) להעלות בכיתה ו מחזה קצר, שאינו קשור לחומרי הלימוד בכיתה, אלא לאופי הכיתה ולדרכה המיוחדת. כאן מופנים הילדים, כיחידים, אל 'קדמת הבמה'. התפקידים מחולקים באופן אישי, ואף התפאורה והתלבושות מעוצבים ביתר דיוק ובזיקה להיבט התקופתי של המחזה והעלילה. לדוגמא, במחזה "בן המלך והעני" תתאר התפאורה מצד אחד את הרחובות הישנים של לונדון, ומצד אחר, את חדרו של מלך אנגליה. התפאורה המתחלפת תעניק לילד את המרחב הארצי שבו מתרחשת העלילה. אולם, אופי ההצגה אינו דרמטי במלוא מובן המילה, ההצגות הן לרוב עיבודים של ספרים ונשמר בהן תפקידו של המספר, שלנגד עיניו נפרשת העלילה בשלמותה. גם הבימוי אינו יורד עד לפרטי עולם הנפש של הדמות, אלא שומר

על העיצוב הכללי ויחסו אל מרחב הבמה.
בכיתה ז הילדים עוברים לעולם הבלדות, שהן מעין שיר-סיפור בעל מוטיבים דרמטיים בולטים, שבמרכזו קונפליקט שאליו נקלע הגיבור, המעצים את הרגע הדרמטי. בבתי ספר רבים נהוג לקיים ערב בלדות שבו התלמידים מציגים ומדקלמים בלדות מן הפולקלור של עמים שונים בתקופות שונות.
בכיתה ח תהליך העבודה על ההצגה מתחיל כבר בתחילת השנה ומגיע לשיא בשלושת השבועות האחרונים שלפני ההופעה. כעת, העיצוב והבימוי האומנותי דרמטיים באופן מובהק. הסגנון התקופתי של המחזה הוא שקובע את אופי עיצוב התפאורה, התלבושות והמשחק.

הצגות בתיכון

בתיכונים בארץ, כיתות ט עד יב בבית ספר ולדורף, מועלות שתי הצגות מרכזיות - בכיתה י ובכיתה יב (בארצות שונות יש מסורות שונות בכל הנוגע להצגות בתיכונים). בהצגות אלו משתתפים כל תלמידי הכיתה, והן מהוות פרויקט חברתי-אומנותי כל נערה ונער לוקחים חלק בפרויקט לפי יכולתם, רצונם וצורכי הפרויקט. ההצגה כוללת ענפי אומנות רבים ומכילה למעשה רבים מתחומי היצירה של חינוך ולדורף: משחק ודרמה, ציור ועיצוב של התפאורה, שירה ומוזיקה, תאורה ועוד.

נהוג להסתכל על הצגת כיתה י כעל הצגה המגבשת ומעצבת את הכיתה מבחינה חברתית. בגיל זה המתבגרים נמצאים ברגע עדין של גיבוש זהותם. המשחק והדרמה בהצגות, שהן לרוב מוסיקליות, פולקלוריות ובעלות אופי "שמח", מעניקים להם הזדמנות מיוחדת להרגיש את עצמם בתוך אווירה שונה מהיום-יום שלהם, ובתוך דמות השונה מאוד מהדימוי העצמי שלהם. ההצגות הן לרוב חברתיות ומושגות על שיתוף פעולה ועזרה הדדית. כאן מתרגלים המתבגרים עבודה בתוך קבוצת מיקוד גדולה החותרת ליעד משותף וחשוב לכל חבריה. לא פעם שמענו מחנכים של כיתות י אומרים שאחרי ההצגה אפשר באמת להתחיל ללמד את הכיתה. משהו נרגע במרקם החברתי והנערים והנערות יכולים להתפנות ללמידה.

להצגות בכיתה יב יש שתי מטרות עיקריות: האחת, סיום וסיכום הדרך הבית ספרית; השנייה, הכנה לחיי הבגרות. בדרך כלל תלמידי הכיתה נוטלים חלק בבחירת ההצגה, בפן הארגוני, ולעיתים גם בבימוי עצמו. בדרך זו מנכחים התלמידים את ייחודם ואת ייחוד הקבוצה גם בנושאי ההצגה. התלמידים הופכים שותפים בעבודת צוות בלקחם על עצמם תפקידים נכבדים בעיצוב התפאורה, התלבושות והתאורה וכן בכתיבת המוסיקה ובעיצוב התנועה. למעשה הם מביאים לידי ביטוי את ניסיונם באומנויות השונות שאותן למדו במשך כל השנים. המחזות לקוחים לרוב ממאגר המחזות של עולם המבוגרים, ועל כן עוסקים בשאלות מהותיות הנוגעות לחיי כל אדם באשר הוא אדם: שאלת הרוע, שאלת משמעות החיים, שאלות של זהות, ייעוד אישי וכיוצא באלה. לא פעם נלמדים נושאים אלה כחלק מתהליך העבודה ונערכים דיונים מעמיקים שדרכם מעבדים התלמידים את תוכני ההצגה והשאלות הקיומיות שאותן היא מעוררת. הצגות אלו מאוד מרגשות. על הבמה עומדים נערים ונערות בעלי נוכחות מיוחדת וניסיון עשיר בעבודת צוות מורכבת, המצוידים בכלים אומנותיים רבים. מורגשות שם האחווה והאהבה השוררות בתוך קבוצת אנשים צעירים שעברו יחד תהליך מעמיק.

התהליך הפנימי של ההצגה

דגש מרכזי ביותר בחינוך בבתי הספר ולדורף היסודיים מושם על החוויה האומנותית השלמה שבתוכה מתחנך הילד. אין אומנות אחרת מלבד התיאטרון אשר נושאת בתוכה את מכלול האומנויות, מהאומנויות הפלסטיות, עיצוב התפאורה והתלבושות, ועד המוסיקה, המתבטאת בנגינה ובשירה.

אומנויות הזמן (אומנויות הבמה: מוסיקה, תנועה ודרמה) קשורות במהותן להתפתחות הילד בגיל הזה: ראשית כול, אומנויות אלה מתהוות ביחס שבין היחיד לסביבתו, בין האני לעולם, וכפי שתואר כבר מקודם, בפרק זמן זה היחס למרחב עובר שינוי מהותי שילווה את המתבגרים בכל משך חייהם. שנית, אומנויות הזמן מתגלות ונפרשות בתוך

אלמנט הזמן, וכך מבטאות תהליכיות, התפתחות והשתנות. מהותה של פעילות אומנותית היא השתנות נושמת, מעבר חי מהפנים לחוץ. את תהליך העבודה על ההצגה אפשר לחלק לשלושה שלבי התפתחות שבאחדותם מבטאים את 'נשימת ההשתנות':

שלב ראשון: תקופת החזרות וההכנות לקראת המופע.

שלב שני: "רגע" ההופעה.

שלב שלישי: פירות התהליך והגדילה של הילד והכיתה, הבאים לידי ביטוי בשיבה לשגרת החיים. בשלב הראשון, שלב החזרות, חוזרים הילדים שוב ושוב על קטעי ההצגה, השירה והתנועה, ואגב כך נוצרת ההצגה בשלמותה. החזרות הריתמיות יוצרות תהליך כפול: מצד אחד, יצירת חום, שבו אנו "מבשלים" ו"מפרקים" בעבודת החזרה את קטעי ההצגה השונים, ומנגד תהליך של עיצוב ובנייה, שבסופו מתגבשת הצורה הסופית של ההצגה. בפרק הזמן הארוך הזה של חזרות, שמתחיל בפגישה שבועית אחת ומסתיים בחזרות יום-יומיות לקראת ההצגה עצמה, עוברים הילדים אותו תהליך פנימי של התחממות, פירוק ובנייה. ההרגלים והנטיות שהתקשו מתרככים, למעשה כל ישותם נפתחת ומאפשרת לעשייה האומנותית לעצב אותה מחדש.

שיא התהליך מגיע ברגע המופע, זהו השלב השני. לרכיבי רודולף שטיינה, כאשר השחקן עומד על סף הבמה מתרחש דבר מה מיוחד, ישותו מתרחבת אל מעבר לגבולותיה הפרסונליים והופכת לגביע שלתוכו יכול להימזג הרוח, לכלי נגינה אשר בו הוא מתנגן. "אני מרגיש גדול יותר על הבמה" ביטא ילד את חווייתו על הבמה בזמן ההצגה, ולא הייתה זו גאווה אלא תחושה עמוקה של התרחבות.

נוכל לכנות את השלב הראשון, שלב החזרות, בתור "מסע הנפש" שבו חווים הילדים עליות ומורדות. עליהם לפתח גמישות נפשית שמלווה לעיתים בתחושות של קושי ולעיתים בתחושת הצלחה. את רגע המופע נכנה: "מבחן הרוח", ובו על הילד והכיתה להיות נוכחים באופן מלא ולהחיות מחדש, מתוך עצמם, את ההצגה כולה. המבחן מגיע לרגע משמעותי כאשר לפתע יש תקלה הפוגעת ברצף ההצגה. רגעים אלו מכונים "פשלוח" והם מתרחשים למעשה בכל ההצגות, על כל הבמות ומוכרים לכל השחקנים. ברגע זה השחקן נעמד מול מבחן ממשי ונוכחותו היצירתית המיוחדת נקראת לפעולה. הלא צפוי מעורר את הילד לפעול באופן מוסרי ויצירתי במטרה להשיב את ההצגה אל מסלולה. כבמאי, אתה שואל את עצמך שאלות רבות: האם הכיתה הגיעה מוכנה לרגע המופע? האם נוצר מספיק חום שיאפשר את ההתרחבות הזאת על הבמה? האם השארת מספיק מקום ל"נס" שיקרה בהצגות? האם העיצוב האומנותי יהפוך לכלי עבור הרוח?

אולם התשובות לשאלות האלה יתגלו דווקא בשלב השלישי, שלב הצמיחה שלאחר ההצגה עצמה. שלב שמתרחש כבר בחיים עצמם. כאשר פוגשים את הכיתה לאחר פרק זמן קצר, שבו מניחים להתרגשות של המופע לחלוף, אי-אפשר שלא לחוש ברוח חדשה ומופלאה שנושבת בילדים. תחושה עמוקה של שותפות ואחדות, של כל ילדי הכיתה, וגם של כל ילד בנפרד, עם משהו חדש בתוכו. לעיתים השינוי הוא עמוק ובעקבותיו מקבל המערך החברתי של הכיתה תפנית, וילדים חדשים תופסים עמדה חברתית חדשה. תחושת האחדות – אותה תחושה שחוו בתור ילדים קטנים, ושאבדה להם במהלך גדילתם – שבה ומופיעה, בלבוש חדש. זהו הפרי האמיתי של התהליך, פרי האהבה.

לסיכום, אנו רואים כי מעשה החינוך הוא כמעשה האומן והאומנות. הוא נוגע ברכיבים שונים של הנפש וחודר, לעיתים, עד לתשתיתה. זהו מעשה יצירה מורכב ורב-ממדים, ואנו, המורים והמחנכים, לרוב איננו מודעים למכלול השפעותיו, ותוהים אם מעשינו היו "טובים" או "נכונים". אך כאומן המתמסר לחלוטין ליצירתו וקשוב לאותו "דבר" הרוצה להתגלות בחומר, כך עלינו – מורים, מחנכים והורים – לפתח יראת כבוד כלפי מה שרוצה להתגלות בילד: רוחו האינדיווידואלית.

איתן קלמנוביץ'

רועי בירן

מורי תיאטרון, שחקנים ובמאים, תושבי הרדוף.